

ƏLİ BƏY AZƏRİ

BAŞDAŞINDAKI ŞƏKİL

(hekaya)

Dünya | Azərbaycanlı iş adamı Elmaraylıq gənclər adına

İran tərəfin gömrük məntəqəsini keçəndən sonra elli-altmış addım gedib dayandım. Günaşdan qorunurmuş kimi əlimi gözlərimin üstünə tutdum - bu, mənim adətimiydi, gün oldu, olmadı baxanda belə eliyirdim. İndi de ərazilə sira ilə, sırasız dayanan maşınlara göz gəzdirdim.

-Təbriz...

-Ərdebil...

-Əhər...

Dellalların bir-birine qarışan səsi baş-beynimə apardı. Lap istədim əllərim ilə qulaqlarımı tixayım, hemişə qarmaqarsıq yerlərdən kənar gəzardım, sos-küy heç uşaqlıdan xoşlamazdım. Həyatmda bir neçə dəfə belə yerlərə tuş gələm də öyrəşə bilmirdim, haray-haşır, vurçatlaşın mənlik deyildi. Tez bir tanış maşın tapıb aradan çıxmış, bu qaraguruhçu dellalların baş-beynimə aparan qarğıa-quzğun səslerindən canımı qurtarmaq istəyirdim.

Tanış deyandy ki, basqa bir ölkədə mənim nə tanış maşının olacaqdı? Burda - ələmin bir-birinə qarışlığı, beş tūmən qazanc yolunda qonşusunun da hulqumunu üzmeye, ayaqlarının altına salıb tapdalaşmağa hazır olan yüzlərle "ac-yalavac"ın arasında kimi tanıyırdım?

İrana gedim üçüncü, ya dördüncü dəfəydi, de-qıq yadimdə deyildi. İlk dəfə Xudafərindən, qalan vaxtları Bileşuvardan keçmişdim. Həc hansında problemim olmamışdı, gedəndə də, goləndə də rəhatlıqla adlamışdım, basınlığı, cığan-viğana düşmə-

mişdim. Amma nadənsə, bu dəfə yaman ehtiyat edirdim. Elə bilirdim ki, biz tərəfi adlasdam da İran tərəfi keçə bilməyəcəyəm. Gömrük işçiləri nəyi isə bəhəna getirib mani saxlayacaq, saatlarla sorğu-suala tutub zəhləmi tökeçək, sonra da geri qaytaracaqlar, qoymayaçaqlar gedib niyyətimi hasıl eleyim.

İncəvərə, bu dəfə də rəhatlıqla keçdim, heç bir engel-filan olmadı.

...Məndən altmış-yetmiş metr aralıda dayanmış bir maşın diqqətimi çökdü. Şüşəsində bizim dilde, yəni latın əlifbası ilə "Culfa" yazılımışdı. Görən kimini tanışın, qohumunu tapmış adam təki sevindim. Nəcə dəfə gedib-gəlməyimə baxmayaraq İran hərflərinə alışmirdim. Heç danışıqlarına da alışmurdum, baxmayaraq ki, eynan bizim kimi damşırdılar, amma bir az sözləri uzadırdılar. Köhnə kişilər demiş, o taydaklara qışum qonnmurdular...

Gəlmə olduğumu görüb hər tərəfdən üstüme düşdülər. Çağırmaqlarına baxmayaraq əhəmiyyət vermedən maşınların arası ilə keçib getdim. Arada hətta biri qolundam tutub dardı.

-Babaamm, haraa belə teləsirson? İndi səni hara gonlun istəse aparanq. Tez və rahat... Day bizi bəyənəməyi yanımızdan niyə dür keçirsin?

Çənə döyməmək, onsuq da başa düşməyəcək, ya da başa düşmək isteməyəcəkdi deyə uzun-uzadı nəyi isə izah etməmək, özümün də zəhləmi tökməmək xətrinə yavaşca qolunu kənara itələyib yoluma davam etdim.

ya üç sarħadçı zabit vardi, onlar da qılıñdan baxan esgor kimi dayanbıñ misibidir edildir.

Bir neçə yerdən tikanlı möftülləri qırı özümüza yol aqdiq to cılıkçı keçib düz çayın qırğına getidik. Araz çayı cox saxt axıldı, elə bi ki, laidi, ya da güñahkar uşqalar kimi sasını çıxartmaq xoxurdu. Bir xalçı ikiyə boldüyündən baxka da, qohumları bir-birindən ayrı salıñğına görə utarlıdı. Hər haldə məno bəle golirdi.

Burdan o taylı qardaşlarımızın sasını da aydın eşidirdik. Kimisi əlliñin yudu, kimisi de şaxtaya, sazağı baxmayaq coraların çıxardıb ayağını suyladı.

-Oxşay! - dedi. - Əhd eləmidim. Axur ki, əhdini qatdırıd.

Sonra ara qızşdı, o taylı-bu taylı danışçılar başı-ladı. Camat bir-birindən qohumlarını sarاقlıdır.

Hüseyxan babamın əlliñin xəberini da onde eşidim. Kisi gibi alılışın arşamın üçün çox cəhd edib, amma alılmayıb. Ələcə hər dərəcə üzüldüldən sonra Üçdibin kəndində Şərifənə pocamın çox genç iken həlli xələsi qızı ilə evlənilər. Hazırda Üçdibində Möhərrəm adlı oğlunun öz ilə-yəli ilə təcəucəndən yasadığını da o taydan dedilər.

Xeber menim üçün böyük üzüntü idi. Üzüñ girməsem de Hüseyxan kist dost-dəgəmə baban idi. Onun başqa arvaddan olmuş oğu Möhərrəm və ailesinin minomilə necə qohumluq olaqlarının yara-dılagına, imümmüyyət ünsiyətlərinin alınmamasına az ümidi basırdıyım. O taylı-bu taylı, qısimon da olsa yaxınlamaq toskınınlığı ilə axşam şer qırşanında kənd yaqıtydı. Ertəsi gün yenidən görüsəcəkdik, özü de tezə tapdıǵımız qohumları da çağıracaqdılar.

-Yorulmadım ki! - Gözüm baxa-baxa sürükünüz az qala Möhərrəm ami zənn edəcəkdir.

-Necə boyan?

-Deyirəm, yorulduñuz, yol üstü bir çay içək...

Baxdım ki, qabaqda oturan adam öz xənasında, złüm oğlu, elə bili ki günük gecə nohobisindən çıxıb. Böyürdümkə kisi de arvadı elə qıcaqlıq baxıñ cıynıñ qoyub, elə biñ min illi tamarzsızdı, lakin bildim arvadı, oynasıdı, elə de xisün-xisün piçıldırılsırlar ki, bir kalmalarını da eşidib başa düşmek olmurdı. Odur ki, onları "narahat" etmemek namıñ astadan dillendim.

-Hələ sür! Qabaqlarda bir yerde oturanq.

-Necə maslahətdi! - Süriçi könlük müzildəndi, salondakı ab-hava ona da lozat eləmirdi, görünüñ, havasını doyışnak istirdiyi.

-Dirəklərinə ariñdı, tikanlı möftüllərin qırıldı-ğı vaxtı, o tayla olaqlarının yaranıshayan çağında

Şərifənə pocamın üreyi lap üzülmüşdü, yatağı gir-mişdi, durub gözəməyo taqçı qalmışdı. Ədəbə-nadan başqa heç hara apara bilmirdi, getirdi. "Meni rahat buraxın, bir həvar dincimə alım, bərk yorulunusam" deyirdi. Yorulacaqdı da, bir ömrə dur-madan işləmədi, dünənən ac-yalavac vaxtında iki yetim böyütmüşdü, sonra da novolörnin yolunda kül-torpaq etmişdi özünü. Kənd yerdində no ki, xırda-xurus iş vardi, hamisini işləti. Ömrə vəfa etseydi, özünü yüze tördərədi.

Necə gün idi yataqda idi Şərifənə pocam, sedan başqa heç no dilinə vurmurdı. Olşasının bilirdik, özlü de hiss ələnindiydi, hayana ola, dünaygörüş ar-vaddı, kondidə nəcəsinin gözünənən bəsənəsinən çök-mişdi. Amma məhatlənən canını tapara bilmirdi, ta ki, o taydan Hüseyxan kisiñin ölüm xəberini goldı, elə bil arvadın da gözənən işənən goldı. Göz yaşı sel-suya dönüb yanağı aşıçı axdı. Toxtağlıqın monasi yoxdu, hamisini ona qoşulmuşduq. Hayavı deyildi, altıñ il əlli xəbor gözləyirdi. Kimin gırayı partladırdı ki.

Gözlerinin yaşı qırıvından sonra dəsmala sırsifitni sildim. Gözlerini aqib məzələn-məzələn me-nə baxdı, güclü eşidicəsiq səslənərənən:

-Məhərrəm dedikləri adımı öz gözünənən göründi!

-Qocam hərdənən güc galımlı, ökümləşmişdi.

-Həo! - Hom cavab verdim, hom de başını tor-pedim.

-Çox oxşuyuru babana... - Qocamın çənəsi tit-rədi, sənki kisiñin o tayda evlənməsini, oğu salıbı olmasına bəyanda da qəbul edə bilirdim.

-Ho... - Babam hərdən görürüm ki, mon, şəkili-ne baxmışım, o da sinodın xuxan, bozuntulənək kili-no. Yalandan da olsa təsdiqədim ki, arvadın gözü yoldan yüksən.

-İmkən düşən kimi... gedərsən. Qəbrini tapar-sən... deyərsən ki... qocam... halallığını verib... rahat yat...

Şərifənə pocam bu an gözlerini bərəldidən minim gözlerimə zilledi, bilmedim xəbərənən görə teşəkkür-mi edir, yoxsa yalan, ya doğru dənəşdəmənən gözlerimənən əyrənmək isteyir. Əlliñini güclü de olsa ya-taşdan yuxarı qaldırdı, dodaqlarını torpedib nəse demək istədi, dedi de, amma man ejde bilmirdim, sənki Tanrı ilə öz alaraların no isə piçıldırılsırlar. Sonu qollarına aşıçı salıdı wə başını azaciq a-zəre yedyi.

Arvadın sasi xırıldadı... belkə de bogazında xırıltı-sas eşididi... tam hərəkətsiz qaldı... Sifetində ki son hoyat işarəsi çıxılmamaya başladı.

-Qoc... qoca... - dediməs də... artıq gec idi, Şə-riñənə pocam boyunuñ büküb gözlerini boroltmışdı.

Indi mənə çatdı ki, arvad canını tapşırıb. Bu, çox qorıb gördüm, xəsto addəm qəvvələnənən, da-nışınması vo... bir ayan içində... ölümsü... İnanıq is-təməsəm de çıxdım ki, qadınlar arvadı rahatlaşdırıllar.

Ertəsi gün man Azərin qırğına gedib bilmədim. Şərifənə pocamı dañılı məsul olğu, on İslam adoti ilə son monzilo yola salıdıq. Qışın soyuğuna baxmayaq Arazın qırğına getmək, artıq ada-səklini alırdı. Adamların sayı azalsı da çayın qırğı-nına toplasıldırlar.

Axşam çayın qırğından golenlər otşayalar ar-sında Möhərrəm da olduğunu, manı soruşturu-nı dədlər. Şərifənə pocamın ölüm xəbəri ona da sar-idübüm.

Cox keçnədi ki, o taya gedis-galış başlıdı. Adamlar daha çayın qırğına toplaşmışdılar, kim o taya getmək istiyirdi, gedib addım yazardı. Xudafərindən mənətən yaramışdılar, o taya getmək istəyənlər qeyd alırdılar. Sovet hökumətinin yəni qanunları, no viza lizan idı, no da xarici pasport. İran taraf'da Sovet qırımı pasportunu nazera aldı.

Dağlıq Qarabağ vo stratejik rayon, xüsusen de Azəraqıñ orazaları işgal olunanı kimi o taya Xudafərin körpüsündən keçip gedirdik. O tayda soydaşlarımız isə bu körpüden keçib galımdalar, həmçinin Araz ərzindən keçib galırdalar. Bilmirən, onlara hökuməti icazə vermir, yoxsa özləri bəle isteyir-diłar. Bir də görürdün ki, gecənin bir əlemində kim-sə qapını döydü. Kəndi yerdində qui dəyməzdərlər, cələ aradısalənənlər di, ki evyest kimiñ gal-diyyini sesindən tanışdı. Durub qapını açırdı - görürdün rüdnən dayanıb rüdnən.

-Babam, gecənin bu vaxtı ne şəbə-keşiyir?

Deyirdi:

-Keyridi, babam. Allah qonaqıym, özü de Möhərrəm öməndən salan gotirmisəm.

Məhərrəm ami özü həq qızın Arazın bu tayına ad-lamadı - ne gizlin, no de hökumət yolunyın. Ba-bamdan da xox anasına oxşamıdı, sakit təbiestidə, elə bilişəri yoxdu, ataxmasında ilə həc ma-raqlanırdı. Biza bir az oxşamıdı - hem qanundan qoxurdu, hem da caydan...

Ilk vaxtlar iki defə Xudafərindən keçib o taya getdim, axtarıb qohumları tapdım, onları yaxın-dan tamid, olaqlarıñ gücləndirdim. Ama dəmə-bər yurdumuz işgal olundan sonra getmediim, gedib bilmədim. Hənsi üzü durub öz yelərimezə bax-açaqdım.

O tayda dayanıb hasret-hasret doğma yurd yerlərimizə baxmaqə ürəyim dözməzdə. Neca olsa da, domir, daş deyildi ürəyim, yumruq boyda bir parça

otdı, dözməyb partlaya bilərdi.

Arada necə oldısa, burda ola üzə salı manı de-apardılar. Burdan elo çıxıq ki, şovnik düşəndən, şor qarşandan sonra gedib çatıqdır ora. Gecə vaxtı ha-bəssan da töbüt isə töbüt, istər Zangilan dağları olsun, istə Xizi, istə Qarşan, istə Qaz dağları, istər-sa Savalan, ya Aslanlı, bir forq görəməzən.

Həmin axşam bütün qohumlar yığındı bizimə. Horası bir söz konuşur, bir şey danışındır. Babamın qohum-eqrəbəsi mano elə şirin golidi ki, hamisini qıcaqlayıb bağırma baxmaq istəyirdim. Gecə yarısı olmasına baxmayaq heç kim biziñ aylıb yataq-ıstımadı, onu maraqlı vaxt keçirirdi.

Yatmaq vaxt golonda Möhərrəm omı, man, bir da manimla galan dayağıñ Samad bir odaya yat-malı olıdı. Axşamdan qızşan səhət zamanı heç na sorşunusun, heç na dəməşqən, ancaq oturub məstdən-məstdən baxmaq biziñ diniyə Möhərrəm Samadın lap stədat - hiss etdi ki, Samadın eştim-si istəmə surəsənə nəsə mano qox qırıcı tasırı basıldı, elə bildim ki, babamın ne isə mühibbə bir sırın açaq.

-Qaşa, bizi qohum deyilid?

Onur belo surəsənə nəsə lap sırıñ göründü. Fikirledim ki, yüz bəzən qızın qızılı olub-olmadığı-nı soruşacaq. Kişi cox günüm ki, onlara olmanın "qızılıñ" yeriñ deyib. Men de hazırlırdım cabablamaga. Deyəm ki, bəs bu neçə iller ne il de-lənamış? Babam mal-hevəyib gürə bura addaldıqda qurda qoydu bizi. Bir hissizlər vərd, onu da Sovet hökuməti alkolxa bayaq tikiirdi.

-Necə qohum deyilid? - Qoflinən ağzından çıxı deye səsini azaltdım. Babamın navəsi manəm, oğu da sənəsən-əmim sayırsın. Men Şərifənə arvadın-ınənən olğun olğum yoxsun, sən Lalə arvadın-ınənən olğusun... Bəs neçə vaxt buların uyndıslarını... axı... İndi bu ne mosledir, surəsənə...

-Hirslenme, səzimün can var...

-Di ni durmusən, de... Babamın qızınlarıñ yeri-ni soruşacaqsan? - Yeno de özümü saxlaya bil-mədin...

-Biz qohumqa, deməli, bir xalq, bir milletik. Elə deyilim? - Məhərrəm omı, deyəsen, dediklərin-ən heç birinə onuññiyöt vermirdi.

-Əlbəttə, elədir.

-Son oxuməs adımsan. Yaxşı, onda man cavab ver, görün, bizi neçə eyni xalq, eyni millətik ki, bi-zər Türk, səz azerbaiyancı deyir?

-Elə Türk de azerbaiyancı, azerbaiyancı da türk-dərdayn...

-Yox, baba nevesi, man burda seninə razı deyi-

ləm. Nə Məhərrəm omini Süleyman deyil, nə Süleyman Məhərrəm omini ol bilməz. Burda nə iso başqa bir seyr, böyükünüzün bizzən gizlədirələr.

-Hamımlı Azar adlı bir kişiñin tövəmləriylə.

-Hələ bilmək olmaz ki, bu Azar da kimiñi yudurmasıldı.

-Bu səbəbatlıq deyil. Yaxşı olar ki, yataq. - Astadan diləndim. - Yat, Məhərrəm omini, gecə yarına dəndən keçib. Sehər obşasdan dərub Kələyəbərə gedəcəyik. Görək yənbən dincələk ki, getdiyimizə görə o dağları cıxa bilək.

Sehər obşasın təkisi maşınında yola çıxdıq. Kələyəbər çatanda hor tarəf qatı duman idi, günün hansı vaxtıydi, bilməldi, heç saatla baxış məsiyənlərdəmizdən istəmidim, nəyimizə lazımdı, gəzintiyi çıxmışdıq. Maşını Kələyəbərə qoyub yolumuza piyadə davam etdiməli oldüm. Babəkin qalasına yol çığır kimiñi, insafon, bu cığır da yaxşı duzluşmışdır, iki nəfər qabaq-qabaq gələndə rəhahlıqla keçib ləndirdi. Məhərrəm omini asta yeri-se da bizzən geridə qalmışdır, arabın dayanı, bizi de dayandırı, nəfəsinisə dərə-dərə müyyən səbəbatlıq danışır, soura yolumuza davam edirdik.

Babək qalasına yüzü-əlzi metr qalmış qatı dumam təbaqasıنى yarb keçid. Dumam donizi bizzən aşağıda qılıcılı. İlahi, bu nə monzərəydi, göz istəyində ki, tamaşa eləsin. Bir az da bizim Dəşəkən yalarına oxşayırdı, xüsusen da Xaspulaga, Qışqar zirvesinə. Qışqarın zirvəsi da çox zaman duman, bulud təbəqəsindən yuxarıda olsardı.

Qışqarın gələn çıxmışı. Səmod telefonu ilə bir neçə səkili çəkdi. Bundan başqa da qalan ziyyərat edənlər vardı, onlarnı arasında iki genc dəqiqətəmizi cəlb etdi, görünür, universitet tələbələriydi. Bizim gəlmə olduğumuzu onla da hiss etmişdilər, arabın nə isə sorusuz, bəy ilə maraqlanırdılar.

-Səmin o telefonun üzümüşüñi bir yerde şəklini çəke bilmər? - Məhərrəm omini nə fikirləşdi, Səmoddan soruşdu.

-Niçə çökəmir? Çekor! Lap beşimizin de şəklini bir yerde çeker. - Səmed suali başa düşdü, düşmədi, deyibilmər, gülümşəyərkən belə cavab verdi.

-Ona ver uşaqlardan birinə, bizim şəkilimizi çoxsin.

Səmod qalanı ziyyərat edən oğlanlardan birinə telefonu ilə necə səkili çəkən fazım olduğunu zəhl etdi. Biç ümütüm obyektivin qabağındı keçid. Məhərrəm omini orta dayandı, man sağındı, Səmed isə solunda durdu, qollarını onun kürəyində çərpazlaşdıq. Cavan oğlan iki dəfə cırçıldıb şəkillərini çəkdi, sonra telefonu Səmedə verdi ki, baxsun.

Səmed ekranı baxıb razılıqla başını torpedi.

-Təşəkkürler! Yaxşı düşmüşük.

Məhərrəm omini ekranı baxandan sonra dönüb mano baxdı, elə diqqətli baxdı ki, elə bil birinci dəfə göründü, balıka da bu mano belə göründü. Baxdı, baxdı ve bərdən boynunu qucaqladı.

-Dədə balası, - dedi, - ölümdim, bu günümü dördüm. Son mono dedəmin omanotison, dedəmin yadigarısan.

Məhərrəm omini başını çiyinmə qoymuşdu, tərli boynumundan nofes alırdı.

-Dedəmin iyni səndən alıram. Son ona daha çox oxşayınsan. Elə bil özüñən ki, varsan.

Özümüzü yemək görmüşdük, qalanın yanında, elə ayaqüstü adəm bir təkə yeyib geri döndü.

İndi istəmosın, Şərefiñə qocam moni yamanı çox istəyirdi. Həmişə boyunu sever, boyunu qıraqçılaşdırıb ağzına basardı, boyun-boğazıni iyləmək-dən doymazdı. Ləp ot çıbmakdən, odun yarmaqdan tarlı-tarlı golonda bələ edərdi. Aşırı, ya qoca, tarıyan, imkan ver, gedim yuxurum, paltarımı diyəsim. Bildir-bildir görə yaxşı axırdı. Dədə, bala, Hüseyən babañının iyni səndən alıram, məne çox gözəm bunu. Deyirdim, bos o biri qardaşlarım, axı onlara soninlö Hüseyən babañının novələrədi... Deyirdi, yox, ay bala, onlardan babañının iyni alamırımn...

Rəzələşdirdim, bir da baxurdum ki, torim soyuyub, gedib yuxunmaq, paltar diyəməyə chtiyac qalmayıb. Kendi həyatının qayğıları olduğunu kimi öz gözləydi li vardi. Bir do bu genetik kod, nəydisə, mən bilmirdim, heç indi da doğru-dürüst izah edənənədən tam anlamamışam. Anıma babañın ruhu kimiñi canına hopursa, onun bütün xüsusiyətləri onun canında yaşayır. Beş barmaq bər olmadığı kimi bütün qardaşları da eyni ola bilmir...

İndi Məhərrəm omini bunu necə duyması, hiss etməsə mən qorbın galırdı. Məhərrəm omini Şərefiñə qocam görmüşdik ki, deyəsən o, öyrətmədi. Bunu necə bilmək olardı? Bes, men niye bilmirdim.

Ertəsi gün geriye döñəndə hamu ilə görüşüb öyüdüdən sonra Məhərrəm emini moni bir do qucaqlıq bağınna basdı. Özündən, bəzəndən öpdi, boynumu iyledi. Men aralanmaq istedim, burañmadı, elə bil hiss etmişdi ki, bərda görüşməyəcəyik. Astadan qalıqlaçı pılcıldı:

-Süleyman, son dadəmin özüñən ki, varsan. Səden onun iyni alıram. Bizi unutma, imkan dişən ki-mi göl.

Aralaşlı maşına minmək istəyirdik ki, bir de səs-

ləndi.

-Şöki yaddan çıxmasın.

Biz Təbrizo galib telefonduş şəkilləri çıxardıq, bir neçəsi Seyfulla adlı qohumumuz vasitəsilə Məhərrəm amıya göndərdik, qalanları isə özümüzlə tutardıq.

O vaxtdan ildən çox keçib, belə də on beş il. Ancət bi müddət arzində men bir dəhə o təya gedə bilinməşim.

-Çatdır!

Sürűcünün səsi məni xəyallar, xatirələr aləminən ayrırdı. Mənsələ goldi ki, sürücü eyleci möhkəm basıb, ya da masını yaşavdan noyasa cırıb. Çünkü maşın dayanımdan özündən asılı olmayaq qabaqça başlıq sevərən qızılıqda oturacaq söküncəsine toxundu. Bununla qabaq oturacaqda oturulmuş xırç kəsdi.

-Çay içiyorum? - Aylan kimiñi dorhal sorudu.

-Rəhəmtənliyin oğlu, yolboyu yatomşus, dünəndə xəborın olmayıb. - Sürűcü deyindir. - Yolda ki defə çay içmek imkani olub, demisən. Ya eşitməmişən, ya da eşib özünə yuxulğu vurmuşan. Səfərlərdə çayxanaya var ki, çay içk?

Sakitce müşəndən düşüb sürücünün pulun verdim.

-Azdi. - dedi. - Beş manat da eləvə elə. Sən olmasından, baxış müştəri götürəcəkdim. Men Culfanın qiyomatını alıram.

Həc bir səzə deməndən beş manat da verib, onlardan aralandım. Keçidde bul işləydişən taksı sürücüsü bəyli olduğundan ona özüm Azərbaycan pulu verdim, əslində elle onun üçün də bir forqı yoxdu.

Artıq axşamışdım, havanın tam qaranlığımasına qaz xəxt qalardı.

Gecəni Mustafənin evində qaldım, mərhumun evinə getmək istədim. Gedib no edəksem ki? Başsağlığın sabah versiyadı yaxşı olmazdım? Yənə olən kimi xəber tutub galşodıym, başqa məsələ...

Mustafə Məhərrəm bacısı Suqrı xanımın oğluya, iləsli ilə Səfaridən yaxşıdı. Kəndə böyük bir dükən vardı, topdansatış kimi foaliyyət göstəridi. Fərasötli adımyadı, hamyıl də təpə bilir, ünsiyyət yoxluqla bacarırdı. Həsat-kiتابını da yaxşı bilirdi. Culfadən Bilesuvəradə hamının ona boru olurdu, Arazboyu təbək dünənlər nisyo mal buraxır, ayın sonunda ya özü düşüb yığır, ya da dükən sahibləri goturordılar. Mustafə olsə tacir idi - elo Iran taciri...

Narəhat hissələrə yerimə girdim, elə bil yatağıma

qor doldurmuspıldular. Birən sohər tez açıldı...

...Qarışqı bir orzadısyık. Deyəsən, burə qobis-tanlıdıq. Gah xeyli adam idzhamına rast gəlirəm, gah da icimizdən başqa heç kimi görürəm. Adam-lar çox olsa belə heç kimi tamamır, təməndən birca adam varsa, o da Mustafadır.

Diqqətənə baxırmış, hər, burə qobistənledir. Tez qobırıları arasında Məhərrəm omini qoburını axtarıram. Aram-aram qoburıların arası ilə keçirəm, Mustafə isə farqına varır, alyaq, torpaq qoburları üstündən adlıyadıq keçir. Belə olmaz axı, qobırıları tapdalaq, üstündən adlıyadıq günah söyleyir. Bunun dino ad olub-olmadığını bilmirəm, insanlıq yad bir şey kimi qobul edirəm. Mustafən qabaqda isə addımlaşdırıb moni arxaylaşdırır, çalırsıq ki, on-dan geridə qalmayılm. Va... qəfi yet ayağının altından qapır, özümü havadan asla kimi hiss edirəm, nofes almağı havam çatırmır. Səndərisiyərən, bəşər hözərinə, sənəsizləşmə, həvəslişləm dünəş kimi müvəzzətinəti irirom. Gözümə qaranlıq cökür, qaramat bası manı. Yan-yərəmən boylarınam, vahimənliyəm. Elə bil Mustafə da qeybə cəkilib.

-Süleyman dayı, səne nə oldu, qobristanlıdan qordun?

Diliin söz tutmurdu, birtəbər başdaşım göstərdim.

Qobırılar arasında hündür başdaşılı: bir qobır var idi, o qobırın başdaşından bize işq düşürdü. Bu ne işq idi, ne vaxtdan qobristanlıdan işq yandırılar...

Birtəbər gözümən qədüm, qan-terin işyindəydim. Otaqda işq yanır, özü da düz gözümən düşürdü. Mustafə döyə otlaqdan sonra namaz qılırdı. Divar-dakı səta baxırdı, begin yarışdı.

İlahi, nə vacibidi ki, namaz bu vaxta salımsın? Olmazdım ki, həvi işləşənən insanlar namazını qılışlarını dəlincə gedərdilər...

-Yox! Yox! Mən bunu vaxt edə bilməram. Etmarom do... Namaz qılsam bele gecə yarısın durbən, yoxlamaz, kiminse yuxusuna haram qılıbiləm.

Özüm yuxulğa vurdum, elə Mustafaya da bu səfərləri idi. Dəstəmən işyidər işq söndürdi, soyunub yatağına girdi.

Səfəridən Üydibino maşına yarın saatlıq yolu yürüdi. Birən sohər yeməyi yeyəndən sonra Mustafə dərhalı qısqıçdırıldı.

-Uzağı bir saatla qılırmışam. - dedi.

Dükənində başqa işçiləri - nozrotçular, satıcılar, fəhərlər olşa da vacib iki çıxıdığını həle axşamdan demidi. Odur ki, bir saat gözələmən olundu. Səra dərəsində ikinci növbədə gedəcək oğlundan dükən

yerin sorub evden çıxdım.

-Bölkə aparın göstərim? - tokif elədi de:

-Lazım deyil, Özüm zamanı... - deyib getdim.

Onun, doğrudan işi çox idi, bər saatə yekulşdırıla bilinmişdi. Nə işə hesab aparın, xırda tacir dəstlərinə mal buraxdı.

-Dayı... - o, manə dayı deyə müraciət edirdi, - son Allah, incim! Bu taciriən bəş salmaq çotin mösalidir, görək bir batman beça balyanın xar tut doşabı qarşısında yeyəsan, sonra gəlib bünərlər çənə döyəsan. Bünərlər ki, gün dayının qurxı, hüzrdə olmaliyam, amma bununa belə, yüksək gələrlər. Ham nisyo gətirməkəndə malin pulsunu götürür, ham de yeni mal gətirməkəndə güllər. "Gərkədirdən, yənə de pulsuz, günün hizurunu vər" deyirsin. Bir az sob elə, bunların başından cohanənəliyim, gedəx.

Mustafa ilə birləşdi. Üçbindəkki yas mağarının qabığına çatanda camataq çoxlu çöldəydi.

-Deyəsan, məclisə indi gələrlər. - Astadan səsləndim.

-Yox. İndiyi kimi bər hərvar "Quran" oxubun, çay içilib. Tam vaxtında qəzəb, indi məzarlıstan getməye hazırlaşırular. Bizdə qayda belədi. Gönorta namazından sonra ehsan veriləndən. Ona qədar gedib məzarlıstan, dayumun qəbirini ziyarət edib qaytmayıq.

Məsələn düşüb camataq çoxıldıq. Mustafa biriki nəfəsi ol tunub gördü, men de... Burda kimi tənyurdum ki... Bir dofa gəlməğim, o da lap oxdan. Məhərrəmın ana qohumlarından kimi göründüməsində indi adları da, sıfırıldır da yadundan çıxmışdı.

Molla qəbəqəda, camataq da arxasında qəbiristanlıqla yox idi. Girişdə o, dayandı ucadan salavat çevirdi.

-Cəmi qəbiristanlıq oħline bir salavat çevirek!

-Allah rahmet əslin, yerləri behistik olsun! - Molla ilə borabən salavat çevirdikdən sonra yerbəyden soslondırdı. - Amin!

Sona məllətin arxasında qəbiristanlıq daxil olduq. Qəbir, xüsusun da bagışlar mənən özük məzdiyi kap kəhən qəbirləri xatırladı. Bizdə do némes mühərbişəsim qədar qəbirlər alçaq başqa qojar, şəki vurulmuşdu. Ərəb hərfli ilə mərhumun adını, soyadını yazardı, hətta təvəlvidün ilədi deyil, ya hicri-qoməri, ya da şəmsi-qoməri təxii ilə göstərdi. Bu yazardan onda mən bir şey aydın olmuşdum, da bər qəbirlərinə bagışlarımda kimi yazdırırdı.

Birdən gələn bir tezə qəbirin uca başlarına satışdı. Təzə qəbir bir aralıda salınımdı. Qara paltaları

adamlar hamın qəbirini dövralamaya başladılar. Həvananı buludlu olmasına baxmayaraq qəbirin başdaşında şəkil gözümüz qamaşdırıldı, sanki günüs şuları güzüyəndə oks olunurdu. Gözörüm qıyb baxdım, anlamadım. Gözərlərin yumşu açımları, bəsmi şəklində... Ola bilməzdii... İlahi, bu naydi gözlerini qamaşdırıb?

Bu qəbir niyo o biri qəbirlərdən aralısaydı, takdi, tonhaydı? Qərib idimi? Həlo bir bum bax! Başdaşında şəkil bax! Başqa qəbirlərinə bagışlarında şəkil vurulmayıb ax... Bos bu kimin şəkildidir? Bu ki, manəm. Bu ki, manim şəkildidir. Güzüyəndə baxın özüm? Yox, yox, bər güzüy deyil, başdaşında şəkildidir. Manim şəkili niyo bagışına vurublar? Qara paltalar adamlar niyo moni dövrəyə ahlər. Məgor mon ölmüşəm?

"Ay camat, men ölməmisiyəm, men sağıram. Burda...ayam!" - qışqırmış, haray-ħaray gəpərən istədimə de, sesim çıxmadi. Qollarından bark-bark tuxtmışdır, no qəder cabaladımdan da ollerdən çıxıba留意了。Bir qaldırıb tərəfin partlasın. Sanki qəbirən xordiyəb çıxacağımı, qacışın her tarifi bur-birincə qataçığımından qorxurdu.

Yaxşı, bəs sesim niyo çıxmırı, ażgızımı ki, tutmaçınlardı...

"Məə... men ölməmisiyəm... sağıam... burdayam... - bər da qışqırmış, hadisə adamların ömür göstərmək istədim, cəhd etdiməsde yənə heç ne almındı. Eləcə işqara-isqara qaldım, şəkildən, səüstədəm, bir tike kesiləm at parçmasa döndüm.

Adamlar öz işlərindəydi, qəbir dövroyo almışdılar, kimsə yerdən balaca dərətib monin şəklin vurulmuş, özü de mona baxan başdaşını deyinceyər, nə işdir, ağlaşmışdır. Molla nə isoxuy, qələməni, ollarıni üzüna çəkir, xorla onun dediklərini təkrarlayırdılar.

Yavaş-yavaş sakitleşdim, özümə geldim. "Yaxşı, bəs men nə vaxt öldüm ki, xəborim olmadı? Men ax mührəbəydi, emansiyən vururşurdum, vətonimizi, torpaqlarımızı, mili ilə boyu maskən salıb yaşamus, ölmis oğdadımlarımız qəbirlərin, bize miras qoyduqan yur yerlərinə qoruyurdum.

Bəs neccə oldu öldüm?
Men ax ölməməydim!
Men axı söz vermədim.

Mührəbəyə yollananda generala söz vermişdim ki, ölməyəcəyəm. Atamı, yaxınlarını arxayın etmişdim ki, ölməyəcəyəm. Atamın osşəsini təygən etdiyi zamanda ilk övladımı dünyaya gatırıra, sənərlər əl əvlənləndən da söz vermişdim ki, mührəbə ölməyəcəyəm. Söz vermişdim, deməli, ol-

məməliyidim. Öle bilməzdim.

Bəs neccə oldu? Yox, bu ola bilməz, mon ol-məməsiyim!

-Dayı! - Mustafa astadan qolumu torpatdı. - Siz-de qəbirinətir gəlmərliyir?

-Niyo sorusundan, bacıqlı? - Lap astadan diləndim və hiss etdim ki, səsini golur, batmayıb.

-Hecc... - elə sorusundum.

-Mənə noolmudsə? - Onun manə cox qaribə ve təşvişə baxmasından səbəbini öyrəmek üçün asta-dan piçildim.

Cılyanlıra çəkib gülləmsədi.

Qəbiristanlığın çıxın idzhamına qoşulduq. Ürəyimden keçən qəbri yaxınlığı bilməndi. İndi hamidin geridə qalmış, başdaşına öz şəklin vurulmuş qəbire yaxınlığı, elə baxmaq istərdim ki... Məhərrəm emmim qəbirinin başdaşının qısqalıq hənkür-hənkür ağlaşması, üzən ilərdən beri yığılbıqlıq nigliliyi manə doğmən ola adəmən sığndığı torpaq boşalmış, yüngüləşmək keçidi divarında. Özümü çox ağır hiss etdirdim, elə bəl dünən yəkiniñ əciyinəməyi yüksəmisiydi, çəkə bilmirdim, qıçılımına təqib etdirdim.

Mustafanın arxasına ağır-addımIRDİYARDIM.

Çadırın öndən dördə vurub toplandı. Ovcular güləb suyu sepiıldı. Molla nə isoxududan sonra çadra dolmuşdu. Uzunluqda həradsa iyirmi metro yaxın olan çadırın baş tərofündən şəkil içəri girən kiron kiçik burv gözümü qamaşdırıldı. Baş-şıqılları gicəldi.

Bu nadir, yenəni moni qaramat basır?

Özümü comleddir Mustafa nəsə demik istədiməs de do yədi bilmədim. Çəsem osməyo başdaş, qəhar manı boğurdur, bilmirdim Məhərrəm emmim özümüñən heyseliniñ, yoxsa...

Addım-addım çadırın ortasına torəf getdim, bog yerlərindən birincə siğimb oturdum. İndi divarlı şəkili ayndıca göründüm - hemin şəkil idi, bizim Babək qalaşında çəkdiyimiz şəkil. Marağhdır, Məhərrəm emmim bundan başqa şəkil yoxdurmu? Onun heç pasport şəkili de olmayıb? Yaxşı, bəs onda bu şəkilde niyo onun şəkilini ayırb-yütməyiblər?

Özümü sorğu tutдум, sual yaşıqna qərə etdim, deyəsan canım İslənər, yavaş-yavaş özdüm golirdim.

-Camaat! - Molla danışmağa başladı. - Her insanın axireti yollanımdan qabaq bir vəsiyyəti olur. Bu vəsiyyəti o, özü demir, məlekələr dədiridir. Rəhmətli Məhərrəm özünü burada qərib saidırdı, deyirdi ki, əsl votonimiz Arazin o taydır. Deyirdi,

əvvəlcə orda qohum-aqrəbəmiz yaşasa da, ortada tikanlı möflə olundugunda gedə bilməndir, sona tikanlı-məflüllər qubdagıtlarla da erməni galib işğal etdi, bize görəzdiç çəkdi. Bu necə votonə ya-saşmadı, adan da öz vəsteinən qərib olur? Bu və-siyətinən o emsəl edib bər aralıda basırdı, qərib kimli... Bir vəsiyyət etdi ki, bax, bəs qəməzin üzündə görüdüyüñ şəkil böyüdüb hem mə-ğara, hem de qəbirin başdaşına vurraq.

Heyecanın yavaş-yavaş azalırdı, deyəsan qa-bağına qay qoyular. Stokan götürüb dodaqlarına yaxınlaşdırıldı, isti çay canına ilq melħan yasıdı.

-Düzdür, bizi qəbirin başdaşına şəkil vurulmur. Islanda bu barədə heç bir qadaga da yoxdur, yəni vurmag da olar, vurmanın qədər. Amma roh-mətlik Məhərrəm deyirdi ki, atası Hüseynxan kişi-nin yarısı o tayda qalb. Əzzi cismən bu tayda ya-saşa da ruhu o taydaydı. Ele Məhərrəmin bu şəkili dərəmətiyin o tayda yaşıyan qohunları ilə birləşdə çəkdiyindən yoxsa şəkildər. Məhərrəm deyirdi ki, bizi heç olmasa şəkildə sıxıyma, qoyun birləşdə, qıçılımına təqib etdirməyəcəyim.

Molla çayından bir qurtum içdi.

-Yaxşı adam idi Məhərrəm, əlində mərdimələr-qələmələr. Onun gül camalına bir salavat çə-virik.

Əllor sıfətlərə çəkildi.

-Yer behistik olsun! - Molla ucadan səsledi. - Amin! - Yerbəyden səsledi.

Gözün şəkidle qalmışdı, bilmirdiñ şəkildeki Məhərrəm, yoxsa əziməm...

Məclisə chəsnən göndərəcək şəkər çökək üçün çadırın çıxmış.

Yarın saatdan sonra Mustafa qolumdan tutanda aydınldı. Məhərrəm emmim qəbirinin başdaşını qıçayıb ürəyiməcəm.

Qaradınımız Məhərrəm emmim o ki, var dərd-leşdim.

Şərhfəsə qocamla da səhbetədim, yaman qə-ribəydim.

Uzunlú görmediyim Hüseynxan baba da burday-mış, onuna da danışın xeyli yüngülöldüm.

Son demə, hamisə burdaymış, aralarında bir men yox idim, o da öz yaşıyəm golmişdim.

Məstafa qolumdan tutardı, amma heç getmek istəmirdim...
...bir neçə addımdan sonra dönbə baxdım, başdaşında şəkilin elə baxarı ki... elə bəl men ilə deyədi göründü...